

# VAKIF ÇEŞİTLERİ VE TİCARİ İŞLETME İŞLETEN VAKIFLARIN TACİR SIFATI

Arş.Gör.Nazmi OCAK (\*)

## V A K I F

### I- VAKIFLARA İLİŞKİN KANUNİ DÜZENLEMELER, VAKIFLARIN TANIMI VE KURULUŞ ŞARTLARI

#### A. VAKIFLARA İLİŞKİN KANUNİ DÜZENLEMELER

Türk Medeni Kanunu'nun "Şahsın Hukuku" başlığını taşıyan birinci kitabının ikinci babını teşkil eden "Hükmi Şahıslar"ın üçüncü faslı, vakıf müessesesini düzenlemektedir (MK.m.73-81/B). MK.'nun vakıflara ilişkin hükümleri, 13-7-1967 tarih ve 903 sayılı "Türk Kanunu Medenisinin Birinci Kitabının İkinci Babı Üçüncü Faslının Değiştirilmesi, Bu Kanuna Bazı Madde ve Fıkralar Eklenmesi, Bazı Vakıfların Vergi Muafiyetinden Faydalandırılması Hakkında Kanun" ile önemli derecede değiştirilmiştir.

Medeni Kanunun 903 sayılı Kanunla değişik bu hükümlerinin yanısıra, tüzel kişilere ilişkin genel hükümler (MK.m. 45-52), bunlara aykırı özel hükümler bulunmadıkça, vakıflar hakkında da uygulanır.

Bir de 3-6-1935 tarih ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu mevcuttur. Bu kanunla, Osmanlı Devleti'nden devralınan vakıflara (mülhak ve mazbut vakıflar) ilişkin düzenleme getirilmiştir.

#### B. VAKIFLARIN TANIMI

Vakıf kelime olarak "tutmak, alıkoymak, hapsetmek" anlamına gelir.

(\*) Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

(1) EREN, Fikret, "Osmanlı Dönemi Vakıfları", (V. Vakıf Haftası, 7-13 Aralık 1987, VGM. Yayınları, 1988), s. 196; GÜNERİ, Hasan, Türk Medeni Kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri, Ankara 1976, s. 5.

Kavram olarak ise, bir ayının (malın) menfaatlerini hayır yönüne tahsis etmekten ibarettir (1).

İslam ve Osmanlı Hukuku'nda vakıf, "menfaati insanlara ait olmak üzere bir malı Allah'ın mülkü hükmünde daimi surette temlik ve temellükten me-neylemek ve vakfeden kimsenin arzu ettiği cihete sarfetmek" olarak kabul edil-miştir (2).

Günümüzde ise genellikle vakıf, bir malın, sahibi tarafından kendi rıza ve iradesiyle şahsı mülkiyetten çıkartılarak, belirli şart ve amaç ile hayır hizmetine ebediyen tahsis edilmesi olarak tanımlanmaktadır (3).

MK.m.73'ün 903 sayılı Kanunla değişik şekline göre vakıf, başlıbaşına mevcudiyeti haiz olmak üzere, bir malın belli bir amaca tahsisidir.

Bütün bu tanımları dikkate aldığımızda, diyebiliriz ki vakıf; kişilerin mal-larından ayırarak belli bir amaca tahsis ettikleri, tüzel kişiliği haiz mal top-luluğudur.

### C. VAKIFLARIN KURULUŞ ŞARTLARI

Vakıfların varlık unsurları, ehliyet, amaç, malvarlığının bu amaca tahsisi olarak kabul edilebilir.

#### 1- Vakıf Kurma Ehliyeti

MK.m.74/1'e göre vakıf iki şekilde (resmi senet veya ölüme bağlı tasarruf) kurulabilmektedir. Her iki halde de vakfı kuranın iradesi tek taraflı ve yö-neltilmesi gerekli olmayan bir irade açıklamasıdır (4):

#### a) Resmi Senet Yoluyla Vakıf Kurulması

Bu vakıflar, vakfı kuranın sağlığında bağımsız bir kişilik kazanırlar. Kanun koyucu burada, kişileri borç altına sokan diğer işlemlerde olduğu gibi, fiil eh-liyetine sahip olma şartını aramaktadır. Dolayısıyla herhangi bir şekilde reşit olan mümeyyiz ve kısıtlanmamış her kişi, resmi senet yoluyla vakıf kurabilir (5).

(2) ÖZSUNAY, Ergun, Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler, Tüzel Kişilerin Genel Teorisi, Demekler, Vakıflar, İstanbul, 1982, s. 355.

(3) V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Vakıf, Ankara 1983, (T.C. Baş-bakanlık DPT., Yayın No: 1899, Özel İhtisas Komisyonu Raporu: 295).

(4) KÖPRÜLÜ, Bülent, Medeni Hukuk, Genel Prensipler, Kişinin Hukuku, b. 2, İstanbul 1984, s. 558.

(5) KÖPRÜLÜ, s. 559.

Buna karşılık tam ehliyetsizler ve sınırlı ehliyetsizler, hiçbir surette, bu yolla vakıf kuramazlar. Sınırlı ehliyetliler ise, kanunî müşavirlerinin oyu ile bir vakıf kurma imkânına sahiptirler (MK.m. 379/7). Evli kadının vakıf kurma ehliyeti ise, mal rejimine göre değişir. Evli kadın, mal ayrılığı rejiminde serbestçe vakıf kurabilirken; mal birliği ve mal ortaklığında (mahfuz malları dışta kalmak üzere), vakıf kurabilmek için kocasının muvafakatını almalıdır (6).

Tüzel kişiler de yetkili organları aracılığıyla, bu şekilde bir vakıf kurabilirler (7).

#### b) Ölüme Bağlı Tasarruf (Vasiyet) Yoluyla Vakıf Kurulması

Bu vakıflar genellikle bir vasiyetname ile meydana getirilirler. Fakat bir miras sözleşmesinin içinde yer alan, ancak onun sözleşmesel içeriğine girmeyen bir hükümle de vakıf kurulabilir (8).

Vakfın bir vasiyetname ile kurulması durumunda, temyiz kudreti ve 15 yaşın doldurulması yeterli görülmüş, vakfı kurmanın fiil ehliyetine sahip olması aranmamıştır (MK. m.449). Miras sözleşmesine konulacak bir hükümle kurulacak vakıflarda ise, reşit ve mümeyyiz olan kişi, vakıf kurma ehliyetine sahiptir (9).

Tüzel kişilere, bu yolla vakıf kurma imkânı tanınmamıştır (10).

#### 2- Vakıfta Amaç

Amaç, vakfın varlığının bir şartı ve onun tüzel kişiliğinin ruhudur. Bir başka deyişle amaç, vakfın bugündeki ve yarınındaki bütün zamanları içine alan bir süreçteki faaliyet ve hukukî kaderinin temeli, çerçevesidir (11). Nitekim Yargıtay da bir kararında (12), bu görüşü aynen benimsemiştir.

#### a) Amacın Belirli Olması

Genel ve açık olmayan, karışık veya anlamsız bir amaç, vakfa varlık ka-

(6) KÖPRÜLÜ, s. 560; ÖZSUNAY, s. 383-384.

(7) KÖPRÜLÜ, s. 560; ÖZSUNAY, s. 385.

(8) KÖPRÜLÜ, s. 561; ÖZSUNAY, s. 384.

(9) KÖPRÜLÜ, s. 561; ÖZSUNAY, s. 385.

(10) KÖPRÜLÜ, s. 561.

(11) GÜNERİ, s. 26-27.

(12) Y. 6. HD., T. 16.9.1974, E. 3559, K. 3755 S.'lı yayınlanmamış kararına göre: "Vakıf, başlıbaşına mevcudiyeti haiz olmak üzere, bir malın belli bir amaca tahsisidir. Amaç ise, vakfın gelecek bütün zamanlara şâmil olmak üzere düşünülen hukukî faaliyetini gösterir" (GÜNERİ, s. 27).

zandırmaz. Fakat amacın ayrıntılı olarak belirtilmesi de şart değildir. Vakfın amacı genellikle vakıf senedinin başlangıcında veya senet metninde açıklanır. Bu açıklamanın kesin bir nitelik taşımasına ihtiyaç yoktur. Vakıf senedinde yer alan diğer hükümlerden, yararlananların durumundan ya da vakıf yöneticilerinin sıfatlarından da amacı saptayabilmek mümkündür. Vakfı kuranın sözkonusu malları hangi amaca tahsis ettiği, dolaylı ama açık ve duraksamasız olarak anlaşılıyorsa dahi, yine vakfın amacı belirlidir (13).

Buna karşılık amacın çokluğu, onun belirli olmasına engel olamaz. Çünkü amacın çokluğu ile amacın belirliliği, farklı kavramlardır (14).

#### b) Amacın Sürekli Olması

Kurulmak istenen vakfın amacı sürekli olmalıdır. Fakat süreklilik, amacın ebediliği anlamına gelmez (15).

#### c) Amacın Mantıklı Olması

MK.m.74/2'ye göre kanuna, ahlâka ve adâba veya millî menfaatlere aykırı olan veya siyasi düşünce ya da belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek amacı ile kurulmuş olan vakıflar tescil edilemez. Ayrıca vakfın amacı, MK.m.45/2 ile BK.m.19-20'ye de aykırı olamaz (16).

### 3- Malvarlığı Tahsisi

Bir vakfın kurulabilmesi için, malvarlığının belli bir amaca tahsisi gerekir (MK.m.73/I).

Tahsis, belirli amacın gerçekleşmesini sağlama bakımından önem taşıyan malî ve iktisadî değerlerin, vakıf kuranın malvarlığından ayrılarak, tek taraflı ve yöneltilmesi gerekli olmayan bir işlemle kazandırılmasıdır (17).

Vakfa tahsis edilen malvarlığının miktarının, vakfın amacına uygun olarak çalışabilmesini sağlayacak yeterlilikte olması gerekir. Vakfın amacının gerçekleşmesi malvarlığının azlığı dolayısıyla imkânsız olursa, bu malvarlığı mümkün oldukça benzer amaç izleyen diğer bir vakfa tahsis olunabilir

(13) ÖZSUNAY, s. 387.

(14) KÖPRÜLÜ, s. 568; GÜNERİ, s. 37.

(15) KÖPRÜLÜ, s. 570; ÖZSUNAY, s. 389.

(16) GÜNERİ, s. 38.

(17) KÖPRÜLÜ, s. 562; ÖZSUNAY, s. 392-393.

(MK.m.77/3) (18).

## II - VAKIF ÇEŞİTLERİ

Vakıfların çeşitli tasniflere tâbi tutulmaları mümkündür. Biz burada vakıfları, yönetimleri ve amaçları bakımından tasnif edip çeşitlerini belirteceğiz:

### A. AMAÇLARINA GÖRE VAKIFLAR

Türk Medeni Kanunu'na göre, amaçları bakımından vakıfları dört grupta toplayabiliriz. Bunlar, aile bireylerine yapılacak yardımı amaçlayan aile vakıfları, dinî amaçlar güden diyanî vakıflar, sadece vakıftan yararlananlara ekonomik çıkarlar sağlamayı amaçlayan istihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları ile gelirlerinin en az yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlerin yapılmasına bırakmayı amaçlayan kamuya yararlı vakıflardır (19).

#### 1- Aile Vakıfları

Aile vakıfları, bir aile fertlerinin öğrenim ve eğitimi; denetim ve yardım görmesi, aile arasında dayanışmanın sağlanması ve ailenin ekonomik varlığının güven altına alınması gibi amaçlara yönelik olan ve kişiler hukuku ya da miras hukuku hükümlerine göre kurulan vakıflardır (MK.m.322/I).

MK.m.322/I'de yeralan "aile fertleri" kavramı dar yorumlanmamalıdır. Bu kavram tüm kan hısımlarını, sıhrî hısımları, evlâtlığı, karı-kocayı ve vakfî kuran kişiyi de içerir (20).

#### 2- İstihdam Edilenlere ve İşçilere Yardım Vakıfları

İstihdam edilenlere ve işçilere yardım vakıfları, MK'a 903 sayılı Kanunla konulan 77/A hükmüne göre; amacı sadece vakıftan yararlanmak olan istihdam edilenlere ve işçilere bazı ekonomik çıkarlar sağlamak olan (21) ve "çok özel" (22) niteliği haiz bulunan vakıflardır.

(18) KÖPRÜLÜ, s. 563-564; ÖZSUNAY, s. 394-395; Sayın BOLAK'a göre; "Mahkeme, Vakfa tahsis edilen mal ve hakların (ve gelirlerinin) Vakfın gayesinin tahakkukuna yetmeyeceğini düşünürse, teftiş makamı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mütalâasını alarak, Vakfa tahsis edilen malları mümkün mertebe gayece aynı olan bir vakfa tahsis eder. Yani, hâkim kurucu (Vakfedên) yerine geçerek karar verir". Bu konuda Bkz. BOLAK, Aydın, "Yeni Vakıfların Maruz Kaldığı Sapmalar" (IV. Vakıf Haftası, 1-7 Aralık 1986, VGM. Yayınları, 1987, s. 247-252), s. 248.

(19) GÜNERİ, s. 115; ÖZSUNAY, s. 365-366.

(20) KÖPRÜLÜ, s. 600; ÖZSUNAY, s. 368; GÜNERİ, s. 140.

(21) ÖZSUNAY, s. 369; GÜNERİ, s. 222.

(22) AKÜNAL/TEZEL, Uygulamada Ortaya Çıkan veya Çıkabilecek Sorunlar Açısından MK'a Tâbi Vakıfların Kuruluş, İşleyiş ve Gelişimindeki Aksaklık ve Zorluklar ile Bunların Giderilmesi İçin Alınması Gerekli Hukukî, İdarî, Ekonomik ve Malî Tedbirler "Türkiye'de MK'a Göre Kurulmuş Olan Vakıflar ve Sorunları", İstanbul 1975, s. 246; KÖPRÜLÜ, s. 603.

Bu tip vakıflar, yararlananlara, evlenme, doğum, ölüm, işgöremezlik, hastalık ve emeklilik, konut... v.b. yardımlar şeklinde ekonomik çıkarlar sağ-larlar (23).

### 3- Diyanî Vakıflar

Diyanî vakıflar, ibadete özgü, sırf dinî amaçlar güden, özel nitelikteki va-kıflardır. Buna göre cami, kilise, havra inşaaı ve buralarda hizmet edecek din görevlilerinin bakılıp beslenmesi ya da din görevlilerinin yetiştirilmesi amacıyla bir okul inşaaı ve öğrencilerinin beslenmesi için kurulan vakıflar, diyanî va-kıflardır. Bununla birlikte amacı sırf diyanî olmayıp; okul, hastane, yetimhane gibi hem ibadet hem de genel çıkarlara hizmet amacıyla yapılan vakıflar, karma diyanî vakıflardır (24).

MK.'da 903 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra, diyanî vakıflar hakkında ayrıca bir hükme rastlamak mümkün değildir. Bu durumda MK.m.73vd.'ndaki vakıflara ilişkin hükümler ile MK.m.45vd.'ndaki tüzel kişilere ilişkin hükümler uygulanır (25).

### 4- Kamuya Yararlı Vakıflar

903 sayılı Kanunun öngördüğü kamuya yararlı vakıflar, gelirlerinin en az yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlerin yapılmasına bırakmay amaç edinmiş bulunan vakıflardır (26).

Adı geçen kanunun 4. maddesine göre; Bakanlar Kurulunca gelirinin en az % 80'i nev'i itibariyle genel, özel ve katma bütçeli idareler, bütçeleri içinde ye-ralan bir hizmetin veya hizmetlerin yerine getirilmesini istihdaf etmek üzere tahsisen kurulacağı kabul edilen vakıflara, tahsis edilen miktar için vergi ba-ğışıklığı (muafiyeti) tanınabilir. Mesela; Türkpetal Vakfı Vehbi Koç Vakfı, bu muafiyetten yararlandırılmıştır (27).

## B. YÖNETİMLERİNE GÖRE VAKIFLAR

Vakıflar yönetimlerine göre, mazbut vakıflar, mülhak vakıflar, azınlık va-kıflar ve yeni vakıflar olmak üzere dört grupta toplanabilir. Mülhak vakıflar ve

(23) KÖPRÜLÜ, s. 603; ÖZSUNAY, s. 370; GÜNERİ, s. 222.

(24) GÜNERİ, s. 175.

(25) ÖZSUNAY, s. 367; GÜNERİ, s. 177.

(26) GÜNERİ, s. 255.

(27) GÜNERİ, s. 256-257.

mazbut vakıflar, MK'un yürürlüğe girmesinden önce kurulmuş olup, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'na tabidir.

Kısaca bu vakıf türlerini ele alalım:

#### 1- Mazbut Vakıflar

Mütevellileri kalmamış, vakfın devamlılığını sağlamak için yönetimi devlet adına VGM'nce yürütülen vakıflar olup, tek bir tüzel kişi teşkil ederler (28). Halen VGM'nce yönetilen bu tür 24.742 vakıf bulunmaktadır (29).

#### 2- Mülhak Vakıflar

Bunlar ayrı ayrı tüzel kişiliği haiz olmakla beraber mütevellileri kanun hükümleri dahilinde tayin olunur (30). Mütevellileri (yönetim organları) tarafından yönetilen, gözetimi ve denetimi devlet adına VGM'nce yürütülen vakıflardır. Sayıları 437 adettir (31).

#### 3- Azınlık Vakıflar

Memleketimizdeki azınlıkların dinî, sosyal, kültürel ihtiyaçlarına cevap veren ve ait olduğu azınlık cemaati tarafından seçilen, yönetim kurulları ile yönetilen, VGM'nün denetim ve gözetimi altında bulunan vakıflardır. bu vakıfların sayısı ise halen 176'dır. 903 sayılı Kanun'la güdülen hedef: Ticarî ve İktisadî işletmelerin ve kuruluşların parçalanmadan devam edip gelirlerini kamu yararına harcayabilmelerini temindir (32).

#### 4- Yeni Vakıflar

13.7.1967 tarih ve 903 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulmuş olan vakıflardır. Bu vakıfların diğer vakıflardan farkı, vergi muafiyetinden yararlanma imkânına sahip bulunmalarıdır (33).

903 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan vakıfları, "kamu görevi niteliğindeki işleri gören vakıflar" ile "kamu görevi niteliğinde olmayan işleri gören

(28) ŞENEL, Sezai, "Vakıf Malvarlıklarının Korunması ve Değerlendirilmesi", (XI. Vakıf Haftası, 6-8 Aralık 1993, VGM Yayınları 1994), s. 234; BİRSEL, M. Tevfik, Ticari İşletme Hukuku, C. I, İzmir 1970, s. 130.

(29) ŞENEL, s. 234.

(30) BİRSEL, s. 130.

(31) ŞENEL, s. 234.

(32) ŞENEL, s. 234.

(33) ŞENEL, s. 234; BOLAK, Aydın, "Yeni Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Ne Olabilir?", (V. Vakıf Haftası 7-13 Aralık 1987, VGM. Yayınları 1988, s. 223-225), s. 223.

vakıflar" diye iki kısma ayırmak mümkündür (34).

1926 yılından 903 sayılı Kanunun çıktığı 1967 yılına kadar yalnızca 50 vakıf kurulabilmişken, 1967 yılından 1986 yılına kadar 200 ve bu tarihten günümüze kadar da 2500'ü aşkın vakıf kurulmuştur. Bunun nedeni 903 sayılı Kanunun getirdiği vergi muafiyetinden yararlanmak isteyen vakıfların, amaçlarını gerçekleştirmelerini sağlayacak yeterlilikte mal ve hakka sahip olmaksızın kurulmuş olmalarıdır (35). Yaptığımız araştırmalar sonucunda, VGM Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı raporlarına göre, bu şekilde 3252 vakıf söz konusu olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

## TİCARİ İŞLETME İŞLETEN VAKIFLARIN TACİR SIFATI

### I- VAKIFLARIN TİCARİ İŞLETME İŞLETMESİ

#### A. GENEL OLARAK

Bir vakfın varlığı için, amacın belirli, sürekli olması kadar; amaca tahsis edilen malvarlığının yeterli olması da şarttır.

Başlangıçta aranan bu yeterlilik yanında, vakfın, amacını devamlı faaliyetleriyle gerçekleştirebilmek için maddi imkanlara da ihtiyacı vardır.

Günümüzde, bilhassa 903 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra artan vakıfların birçoğunun ticari işletme işletmesi, yeni bazı sorunlara yol açmıştır. Vakıfların ekonomik amaçla kurulup kurulamayacağı, ticari işletme işleten vakıfların tacir sayılıp sayılmayacağı, bu sorunlardan bazılarıdır.

### B. VAKIFLARIN TİCARİ İŞLETME İŞLETMESİNE İLİŞKİN MEVZUAT

#### 1- Türk Medeni Kanunu

Özel hukuk bakımından tüzel kişiler, gelir paylaşıp paylaşmamaları bakımından iki gruba ayrılır. Gelir paylaşma amacı olmayan özel hukuk tüzel kişilerinden birisi de vakıflardır. Bununla beraber vakıflar, amaçlarını gerçekleştirebilmek için, büyük ve sürekli bir amaca tahsis edilmek üzere ticari

(34) BİRSEL, s. 130.

(35) ŞENEL, s. 234; BOLAK, Yeni Vakıfların Maruz Kaldığı Sapmalar, s. 248.



işletme kurma hakkına sahiptirler. Bu hak, tüzel kişilerin tam hak ehliyetlerinden doğar. Kuşkusuz hak ehliyeti, vakıf senedinde yer alan amaçla sınırlıdır. MK.m.46, vakıfların bu haklarının kaynağını teşkil etmektedir (36). Ayrıca 903 sayılı Kanun da, ticari işletme işleten vakıflara bazı şartlarla vergi muafiyeti getirmektedir.

İkinci olarak amacını gerçekleştirmek için ticari biçimde faaliyetlerde bulunmak isteyen vakfın, ikâmetgâhının bulunduğu yerdeki Ticaret Sicili Memurluğu'na kendini tescil ettirmemesi ve başvuru dilekçesine yönetim kurulu üyelerinin adlarını eklememesi; Medeni Hukuk yönünden yönetim kurulu üyelerinin sorumluluğunu doğuracağı gibi, idarî bir cezayı da gerektirebilir (37).

VHT.m.20/4'teki "İşletmelere sahip olan vakıflarda, ayrıca bu işletmelerin bilançoları ile kâr ve zarar hesapları ve bunların sınıfl, iktisadî ve ticarî esas ve icaplara uygun tarzda idare edilip edilmedikleri; verimli ve rasyonel bir şekilde işletilip işletilmedikleri incelenir. İşletmelerin verimleri benzeri müesseselere göre düşük ise veya zarar emişse, bunların sebepleri araştırılarak belirtilir" hükmü, vakıfların ticari işletmeleri hakkında denetimi öngören bir hüküm niteliğindedir (38).

## 2- Türk Ticaret Kanunu

TK'nda vakıflar tarafından kurulan ticari işletmeler hakkında bir hüküm yoktur. Hatta tüzel kişi tacirlere ilişkin TK.m.18'de de ticari işletme işleten vakıfların tacir sayılıp sayılmayacağı yer almamaktadır.

Ticari işletmelerin durumundan 3. kişileri haberdar edebilmek için ticaret sicili tutulmaktadır. Bu amaçla düzenlenen TSN'nin 76. maddesinde vakıflar tarafından kurulan ticari işletmenin tescili düzenlemiştir. Buradaki tescil edilecek ticari işletmeler VGM ve 2762 sayılı VK.m.6'da yer alan mühlak vakıflar ile MK. hükümlerine göre kurulan vakıflar tarafından işletilen ticari işletmelerdir.

## 3- Kurumlar Vergisi Kanunu

Medeni hukuk tüzel kişisi olan vakıflar, kurumlar vergisinin yükümlüsü değildirler. Ancak bunlara bağlı ya da tâbi olarak kurulan iktisadî işletmelerin

(36) BALLAR, Suat, "Medeni, Ticari ve Mali Hukuk Yönünden Demek ve Vakıfların İktisadi İşletmeleri", (BATİDER, 1990, C. 15, S. 3, s. 105-122), s. 106.

(37) BALLAR, s. 108.

(38) BALLAR, s. 108.

gelirleri, KVK.m.5'e göre vergilendirilir. Zaten 5422 sayılı KVK.'nun 2362 sayılı Kanunla değişik birinci maddesine göre vakıflara ait iktisadî işletmelerin kazançları kurumlar vergisine tâbidir. Hatta, KVK. tatbikatında cemaatler de vakıf hükmündedir (KVK.m.1).

## II- VAKIFLARIN TİCARİ İŞLETME İŞLETMESİNİN DOĞURDUĞU SONUÇLAR

Vakıflar, özel hukuk tüzel kişileri olarak, MK.m.46 dolayısıyla ticari işletme işletme imkanına sahiptirler. Mevzuatımızda buna engel olan bir hüküm yoktur. Zaten vakıfların bir taraftan varlığını sürdürmesi diğer taraftan ise sosyal, kültürel, askerî, dinî... vb. amacını gerçekleştirmesi, mali imkanlara sahip olmasını zorunlu kılmaktadır.

Şimdi vakıfların ticari işletme işletmesinden kaynaklanan sorunları ele alalım:

### 1- Vakıf ve Ekonomik Amaç

Vakıflar, MK.m. 73/I'de de belirtildiği üzere, belli bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulurlar. Bu amacın ne olabileceği ise öngörülmemiş olup; sadece MK.m.74/II'de, yasak amaçlar ifade edilmiştir. Vakıflara baktığımızda genellikle eğitimle, sağlıkla ilgili veya kültürel, dinî, askerî, sportif amaçlarla kurulduklarını görüyoruz.

Vakıfların bu tip ideal amaçlarını gerçekleştirmek için ticari işletme işletmeleri halinde bir sorun yoktur. Asıl sorun vakıfların sırf ekonomik amaçla kurulup kurulamayacağı noktasında ortaya çıkmaktadır.

Doktrindeki bir görüşe göre (39), ekonomik bir amacı gerçekleştirmek, bu arada ticari işletme işletmek amacıyla vakıf kurulmasını engelleyecek en ufak bir hüküm mevcut değildir. Ayrıca MK.m.74/II'de gösterilen yasak amaçlar arasında da ekonomik amaç yer almaz. Uygulamada bu görüşü destekleyen vakıflar olup, onların bu durumu da VHT.m.20/4'te hukukî şekle bürünmüştür.

Bununla birlikte diğer görüşe göre, vakıfların ekonomik amaç ile kurulması imkanı yoktur. Bir başka deyişle, kanun koyucunun ekonomik amaçla

(39) KARAYALÇIN, Yaşar, Ticaret Hukuku, II. Şirketler Hukuku, b. 2, Ankara 1973, s. 46-47; GÜNERİ, s. 42 vd.; AKÜNAL/TEZEL, s. 192-193; YAZGAN, Turan, "Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar", (IV. Vakıf Haftası 1-7 Aralık 1986, VGM. Yayınları, 1987, s. 253-258), s. 254.

vakıf kurulup kurulamayacağı hususunda hüküm öngörmemesi, ekonomik amaca izin verdiğini göstermez (40).

Kanaatimce, olan hukuk bakımından bakıldığında, vakıfların sırf ekonomik amaca yönelik olarak kurulmasına bir engel yoktur. Hatta, gelirin kurucular veya yöneticilere ait olacağına ilişkin olarak vakıf senedine konulmuş bir kayıt varsa, "bir vakfın yönetiminde temel unsur vakfa vücut veren vakfiyedeki şartlardır" diyen bir Danıştay kararı (41) ışığında, o gelir paylaşılabilir. Hatta, Güneri'nin belirttiği üzere bugün bir işletmenin vakıf haline getirilmesinde, o işletmenin sürekliliği ve parçalanmaması bakımından yarar vardır, böyle bir imkan açıktır (42).

Olması gereken hukuk bakımından ise, tarihî süreç içerisinde hep Türk Milleti'nin güçlü dayanışmasının, insan sevgisinin bir simgesi olan vakıfların sırf ekonomik amaç ile kurulmaları imkanının kapatılması fikrindeyim. Bu ulvî düşüncelerden başka, alınması gereken önlemler ile, esasında bir şirket aracılığı ile gerçekleştirilebilecek ekonomik amacın, -Türk Hukuku bakımından caiz olmayan "tek kişilik şirket" in vakıf kurarak kanuna karşı hile yoluyla gerçekleştirilmesinin önlenmesi- fikri de bu kanaatimi desteklemektedir.

Ayrıca ekonomik amaç güden vakıf görünümündeki bir işletmenin, 903 sayılı Kanunla getirilen vergi muafiyetini bu şekilde elde edebilmesi tehlikesi, görüşümüzü daha da kuvvetlendirmektedir.

## 2- Ticari İşletme İşleten Vakıfların Tacir Sayılıp Sayılmayacağı Sorunu

Vakıfların ticari işletme işletmeleri halinde tacir sayılıp sayılmayacaklarına ilişkin TK.m.18/I'de hüküm öngörülmemiştir. Bu kanun boşluğu karşısında vakıfların tacir sıfatını tayin bakımından bir taraftan mukayeseli hukuka, diğer taraftan eski hukukumuzdaki vakıf kavramına müracaat edilmelidir:

Kamu tüzel kişisi niteliğini taşıyan mazbut vakıfların, mühlak vakıfların ve VGM'nün ticari işletme işletmeler dahi tacir sayılmalarına imkan yoktur (43).

(40) BİRSEL, s. 130.

(41) Danıştay 12. Dairesinin T. 21-5-1973, E. 1972/234, K. 1973/1550 sayılı kararı (GÜNERİ, s. 46).

(42) GÜNERİ, s. 46; Ayrıca bkz. BOLAK, Yeni Vakıfların Ekonomik ve Sosyal... s. 223 vd.

(43) BİRSEL, s. 130.

MK. hükümleri uyarınca kurulan ve kurulacak olan vakıflar, ana ideal amaçlarını gerçekleştirmek için ticari bir işletme işletirlerse; bu vakıfların da TK.m.18/I'in benimsediği çözüm yoluna uygun olarak aynı tipteki dernekler gibi tacir sayılmaları uygun olur (44).

Bu vakıflara ait ticari işletmelerin de ticaret siciline tescili gerekir (TSN.m.76).

903 sayılı Kanun hükümlerine göre vakıfları, kamu görevi niteliğindeki işleri görüp görmemelerine göre ikiye ayırmak mümkündür. Her iki tip vakıf da ticari işletme işlettikleri takdirde ticaret siciline tescil olunacaktır. Gelirlerinin önemli bir kısmı kamu görevi niteliğindeki işlerin yapılmasına tahsis olunan vakıfların, ticari işletme işletmeleri halinde durumlarının ne olacağı TK.m.18/II'de gösterilmemiştir. Bu durum, bu tür vakıflara ilişkin düzenlemenin sonradan 1967 yılında 903 sayılı Kanunla gelmesinden kaynaklandığı için doğal karşılanmalıdır.

Kamuya yararlı derneklerin tacir sayılmamasını öngören TK.m.18/II'nin kıyasen, kamu görevi niteliğindeki işleri yapan ticari işletme sahibi vakıflara da uygulanması düşünülebilir. Bir başka deyişle adeta bir kamu görevi yapan kamuya yararlı vakıflar ile kamuya yararlı dernekler arasında eşitsizlik yaratılmaması, kanunun sistematığının bozulmaması için bu vakıfları da tacir saymamak gerekir (45).

Tacir sayılan vakıflar için, tacir olmanın sonuçları (iflasa tâbi olma, ticaret siciline kaydolma, ticaret unvanı seçme ve kullanma, ticari defterleri tutma... vb.) geçerli olacaktır. Fakat kamuya yararlı vakıflar tacir sayılmayacaklarından ötürü, aleyhlerine iflas yoluyla takip yapılamaz. Bu durumda tüzel kişiliği bulunmasa da işletme tacir sayılır; tüzel kişiliğe ve dolayısıyla taraf ehliyetine sahip olmayan bu işletmeler aleyhine de iflas takibi yapılamayacaktır.

### III- VAKIFLARIN TİCARİ İŞLETME İŞLETMELERİNİN SINIRLARI

Vakıflar, her kurum gibi belli bir amaç ile kurulurlar. Diyebiliriz ki amaç; vakfın ruhunu teşkil eder. Ticari işletme ise, sadece vakfın amacına ulaşabilmesi

(44) BİRSEL, s. 130; ARKAN, s. 113-114; BALLAR, s. 113.

(45) BİRSEL, s. 130; ARKAN, s. 114; BALLAR, s. 113.

için bir vasıtaadır. Zira vakfın, tahsis edilen malvarlığının erimeksizin vakıf amacını gerçekleştirmeye yönelik kullanılması için, devamlı bir gelire ihtiyacı vardır. Bu devamlı geliri elde etmenin yolu da ticari işletme işletmekten geçer.

Dolayısıyla vakfın ticari işletme konusunun, vakfın amacıyla bir bağlantısının olması gerekir. Mesela, Türk Tanıtma Vakfı'nın amacını gerçekleştirmek üzere bir yayınevi işletmesi kurması caizdir.

Vakıfın amaçlarına uygun olarak ticari işletme işletip işletmediğini, ticari işletmeden sağlanan gelirlerin vakıf amacına mı yoksa kişi menfaatlerine mi tahsis edildiğini denetlemek VGM'nün görevi içinde yeralır (MK.m.78).

#### IV- TÜRKİYE'DE TİCARİ İŞLETME İŞLETEN VAKIFLAR

VGM Kültür ve Daire Başkanlığı raporlarına göre, Nisan 1995 itibariyle 3252 vakıf sözkonusudur. Bu vakıfların ne kadarının ticari işletme işlettiğini tespit etme ödevi VGM'ne ait olmasına rağmen, ticari işletme işleten vakıfları tasnif eden bir örgütlenmenin müdürlük teşkilatında yeralmemiş olması bir hayli ilginç, o kadar da düşündürücüdür. Zira Türkiye'deki vakıfların hangilerinin ticari işletme işlettiğini organize ve tasnifli bir şekilde elinde bulundurmeyen VGM'nün, bu ticari işletmelerden elde edilen gelirlerin vakıf amacına uygun harcanıp harcanmadığını denetlemesi hayli zor görünmektedir. Zaten VGM Kültür ve Tescil Daire Başkanı başta olmak üzere ilgililerin en çok şikayetçi oldukları nokta da, eldeki bilgilerin tasnif edilmemiş olması ve dolayısıyla bu bilgilerden yararlanmanın çok zor olmasıdır.

Bununla birlikte bazı verileri elde etmiş bulunuyoruz. Şöyle ki; 1991 yılı itibariyle vergi muafiyeti tanınan 145 vakfın toplam 960 milyar gelirleri içinde işletme gelirleri oranı % 26'dır. 1991 yılı itibariyle vakıfların amaçlarına göre gelirleri içinde işletme gelirlerinin dağılımı ise şu şekildedir (46):

- Eğitim amaçlı vakıfların gelirleri toplamı: 237,6 milyar TL.

İşletme gelirleri: 90,8 milyar TL. (1. sırada).

- Sağlık amaçlı vakıfların gelirleri toplamı: 220,4 milyar TL.

İşletme gelirleri: 129,2 milyar TL (1. sırada).

(46) ERKİLET, Şaban "Vakıflarda Mali Kaynakların ve Fonların İşletilmesi, Geliştirilmesi, Vakıf Gelirlerinin Dönemsel Tahlili ve Öneriler", (XI. Vakıf Haftası, 6-8 Aralık 1993, VGM Yayınları, 1994, s. 85-102), s. 98 vd.

- Kültür amaçlı vakıfların gelirleri toplamı: 41,2 milyar TL.  
İşletme gelirleri: 1,2 milyar TL (son sırada).
- Eğitim-Kültür amaçlı vakıfların gelirleri toplamı: 164, 4 milyar TL.  
İşletme gelirleri: 14,7 milyar TL. (4. sırada).
- Eğitim-Sağlık amaçlı vakıfların gelirleri toplamı: 14,28 milyar TL.  
İşletme gelirleri: 4,5 milyar TL. (1. sırada).
- Eğitim-Sağlık-Kültür amaçlı vakıfların gelirleri toplamı: 11,7 milyar TL.  
İşletme gelirleri: 5,9 milyar TL. (1. sırada).
- Diğer amaçlı vakıfların gelirleri toplamı: 270,6 milyar TL.  
İşletme gelirleri: 2 milyar TL. (6. sırada).

## SONUÇ

Vakıfların ticari işletme işletmeleri ile ilgili olarak yaptığımız bu açıklamalarımızdan sonra, vardığımız sonuç ile önerilerimizi şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1) Vakıflar, bugün gelişmiş ülkelerde dahi, kamu hizmetlerinde bulunan bir müessese olarak görülmektedir.
- 2) Bilhassa 903 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra vakıfların sayısında büyük bir artış olmuştur. Adı geçen kanunun uygulanması sırasında bazı hususların (vergi muafiyeti, vakıfların ekonomik amaçla kurulup kurulamayacağı) açıklığa kavuşturulmaması nedeniyle ortaya çıkan sorunların aşılması için, yeni bazı kanunî düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.
- 3) Gerek MK. gerekse TK. hükümleri bakımından, ticari işletmelerin ticaret siciline tescil edilmeleri gerekir.
- 4) Vakıfların ekonomik amaçla kurulup kurulamayacağına ilişkin bir düzenleme ve kanunî engel sözkonusu değildir. Dolayısıyla, vakıflar ekonomik amaçla kurulabilir. Ancak olması gereken hukuk bakımından vakıfların tarihî kimliklerini muhafaza edebilmeleri için, bu imkanın ortadan kaldırılmasına yö-

nelik kanunî düzenlemeler yapılmalıdır.

5) Kamu tüzel kişisi niteliğindeki vakıflar (mülhak ve mazbut vakıflar) ile VGM'nün ticari işletme işletmeleri durumunda tacir sayılmaları mümkün değildir. Oysa MK. hükümlerine göre kurulan ve kurulacak olan vakıflar, bu durumda tacir sıfatını kazanırlar ve tacir olmanın sonuçlarına muhatap kabul edilirler. Buna karşılık 903 sayılı Kanuna göre kamu görevi niteliğindeki işleri gören vakıflar ticari işletme işletseler dahi tacir sayılmaz. TK.m.18/II'ye kıyasen bunların işlettikleri işletmeleri tacir kabuletmek, derneklerle ilgili düzenlemeyle eşitsizlik ortaya çıkmasını önlemeye yöneliktir.

6) Kanunlarımızda gerekli tadilat yapılarak, kuruluş şekil ve tarzı derneğe benzer vakıfların kurulması bir nizama bağlanmalıdır. Böylelikle vakıfların dernekleşmesi veya faaliyetten men edilen derneklerin vakıflaşması suiistimali önlenecektir. Bu amaçla Sayın BOLAK'ın önerdiği "İltihakî Vakıflara" imkân veren düzenlemeler yapılabilir (47).

## BİBLİYOGRAFYA

## GENEL ESERLER

- AKÜNAL/TEZEL : Uygulamada Ortaya Çıkan veya Çıkabilecek Sorunlar Açısından MK.'a Tâbi Vakıfların Kuruluş, İşleyiş ve Gelişimindeki Aksaklık ve Zorluklar ile Bunların Giderilmesi İçin Alınması Gerekli Hukukî, İdarî, Ekonomik ve Malî Tedbirler, "Türkiye'de MK.'a Göre Kurulmuş Olan Vakıflar ve Sorunları", İstanbul 1975.
- ARKAN, Sabih : Ticari İşletme Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1993.
- AYHÂN, Rıza : Ticaret Hukukunun Genel Esasları, "Ticari İşletme Hukuku", Ankara 1992.
- BALLAR, Suat : "Medenî, Ticarî ve Malî Hukuk Yönünden Dernek ve Vakıfların İktisadî İşletmeleri", (BATİDER, 1990, C. 15, S. 3, s. 105-122).
- BİRSEL, M. Tevfik : Ticari İşletme Hukuku, C. 1, İzmir 1970.
- GÜNERİ, Hasan : Türk Medeni Kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri, Ankara 1976.
- KARAYALÇIN, Yaşar : Ticaret Hukuku, I. Giriş-Ticari İşletme, b. 3, Ankara 1968.
- KARAYALÇIN, Yaşar : Ticaret Hukuku, II. Şirketler Hukuku, b. 2, Ankara 1973.
- KÖPRÜLÜ, Bülent : Medeni Hukuk, Genel Prensipler, Kişinin Hukuku, b. 2, İstanbul 1984.
- ÖZSUNAY, Ergun : Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler, Tüzel Kişilerin Genel Teorisi, Dernekler, Vakıflar, İstanbul 1982.



**RESMÎ YAYINLAR, BROŞÜRLER, RAPORLAR**

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Vakıf, Ankara 1983 (T.C. Başbakanlık DPT Yayın No: 1899, Özel İhtisas Komisyonu Raporu: 295).

IV. Vakıf Haftası (1-7 Aralık 1986), VGM Yayınları, 1987.

**İlgili Seminerler:**

- KÖPRÜLÜ, Bülent; "903 Sayılı Kanunun Medeni Kanunda Yaptığı Değişiklik Sonucu Meydana Gelen Vakıfların Özel Türlerinin Tahlili ve Tenkidi", s. 229-246.
- BOLAK, Aydın; "Yeni Vakıfların Maruz Kaldığı Sapmalar", s. 247-252.
- YAZGAN, Turan; "Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar", s. 253-258.

V. Vakıf Haftası (7-13 Aralık 1987), VGM Yayınları, 1988.

**İlgili Seminerler:**

- EREN, Fikret; "Osmanlı Dönemi Vakıfları", s. 195-201.
- GÜZEL, Ülker; "Cumhuriyet Döneminde Vakıflar ve Ekonomik ve Sosyal Problemleri, Çözüm Yolları", s. 203-206.
- ZAIM, Sabahattin; "Vakıfların Milli Ekonomiye Etkileri", s. 209-212.
- BOLAK, Aydın; "Yeni Vakıfların Ekonomik ve Sosyal Etkileri Ne Olabilir?", s. 223-225.

VI. Vakıf Haftası (6-8 Aralık 1993), VGM Yayınları, 1994.

**İlgili Seminerler:**

- BALLAR, Suat; "Vakıfların Yaşatılmasında Mali Kaynak Sorunları", s. 73-82.
- ERKİLET, Şaban; "Vakıflarda Mali Kaynakların ve Fonların İşletilmesi, Geliştirilmesi, Vakıf Gelirlerinin Dönemsel Tahlili ve Önerileri", s. 85-102.
- ŞENEL, Ö. Sezai; "Vakıf Malvarlıklarının Korunması ve De-